

Az amerikai globális szupremácia születése

Stephen Wertheim: *Tomorrow, the World. The Birth of U. S. Global Supremacy*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2020, 272 o.

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.2.8

Az Egyesült Államok által a hidegháború után végrehajtott fegyveres beavatkozások az amerikai közéletben az intervencióellenes hangok felerősödését is magukkal hozták. Az olyan neves realista kommentátorok, mint John Mearsheimer vagy Stephen M. Walt, az amerikai befolyás kiterjesztését például a „liberális hegemonia” megvalósítására tett kísérlet miatt bírálják (Mearsheimer, 2018; Walt, 2018). Az amerikai külpolitikát hasonló módon értelmező Stephen Wertheim, a Carnegie Endowment for International Peace kutatója ugyanakkor történeti érvekkel azt kísérli meg alátámasztani, hogy az Egyesült Államok hegemoniáján alapuló liberális világrend kialakítása nem az unipoláris pillanattal vált hazája domináns politikájává. Wertheim tézise, hogy az amerikai elit már a második világháborús hadba lépés előtt tudatosan készült a globális hatalom megragadására. Ez a döntés a japán támadás előtti másfél év eseményeinek a kontextusában érthető meg; a globális elsőség gondolata ekkor szorította ki az amerikai közgondolkodásból a lehetséges alternatívákat.

Wertheim meglátása szerint az Egyesült Államokban eredetileg domináns külpolitikai hagyomány a biztonságos világrendet a nemzetközi közvélemény erejétől, a nemzetek közötti szabad érintkezés megvalósulásától várta. Ez az eszmerendszer a hatalmi politikától való távolmaradás mellett annak átformálását tekintette céljának, így az amerikai terjeszkedést annak támogatói 1940 előtt a hatalmi politika megszüntetése felé tett lépésekként ideologizálták meg. A Monroe-elv („Amerika az amerikaiaké”) hívei közül ugyanakkor sokan hazájukra nemcsak az erkölcstelen európai politikai játszmáktól mentes *tabula rasaként*, hanem olyan mintaként is tekintettek, amelyhez az Óvilág politikai fejlődése idővel konvergál majd. A hasonló nézetekre

alkalmazott „internacionalizmus” kifejezés a 19. század hatvanas-hetvenes éveiben kezdett el terjedni – párhuzamosan a nemzetközi politikát és a vitás kérdések fegyveres rendezését a döntőbíráskodással és a lefegyverzéssel felváltani kívánó békeaktivizmus megerősödésével. Az internacionalista nézetrendszer által az amerikai külpolitikára gyakorolt befolyás növekedésével a századelőre az Egyesült Államok a nemzetközi jog kodifikálására irányuló törekvések egyik élharcosává vált.

Habár 1919-ben a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozást annak pártolói a hatalmi politika elleni fellépés egyik állomásaként fogták fel, az az internacionalistákra mégis megosztóan hatott. Míg Thomas Woodrow Wilson elnök támogatói – az amerikai hagyományokkal szakítva – a kollektív biztonság érvényesítését tekintették az új szervezet feladatának, addig az annak biztosítására tervezett szankciós mechanizmust a kritikusai – a kényszerítő eszközök kilátásba helyezése miatt – az internacionalizmus elárulásaként fogták fel. Az 1920-as években az amerikai Európa-politikát a hagyományos elvek határozták meg, a Nemzetek Szövetségével szemben a háborút, mint politikai eszközt elvető Kellogg–Briand-paktum az internacionalisták egyöntetű támogatását élvezte.

A harmincas évek közepére a totalitárius diktatúrák felemelkedése azonban sokak számára kétségessé tette, hogy fizikai erő hiányában a nemzetközi közvélemény önmagában biztosíthatja-e a békés érintkezés fennmaradását. Az internacionalisták egy részének figyelme fokozatosan eltávolodott a hatalmi politika meghaladásának a gondolatától, és a kollektív biztonságon alapuló, a nemzetközi jog megsértőit akár fegyveresen is szankcionálni képes világrend kialakításának a lehetősége felé fordult. A szankciópárti és a beavatkozásellenes tábor közötti új törésvonalat jelezte az internacionalizmus ellenfogalmaként először Walter Lippmann által használt izolacionizmus kifejezés feltűnése. Habár az elkülönülésről/elszigetelődésről szóló vita már régóta az amerikai közélet részét képezte, korábban nem akadt olyan szereplő, aki önmagát vagy az ellenfeleit az izolacionista jelzővel illette volna.

A második világháború kitörése – az új elképzelések térhódítása ellenére – felkészületlenül érte a mindössze 900 fős State Departmentet. A minisztérium vezetése így kapva kapott az alkalmon, amikor az amerikai külpolitikai elit létrehozásán már régóta fáradozó Council of Foreign Relations (CFR) vezetői felajánlották az agytröszt segítségét a háború utáni rendezésre való felkészülésben. A külügyi tárca áldásával létrejött, közel 100 fős tervezőcsoport révén a CFR számos vezető értelmiségit vonhatott be a külpolitikai háttérmunkába, a Pearl Harbor után a tervezés céljával felállított hivatalos minisztériumi team gerince is közülük került ki. Ezek azonban csupán az első lépések voltak az új külügyi elit megszületése felé vezető úton. A Princetoni és a Yale Egyetemen létrehozott új stratégiai programok végzősei szintén az intervenciópártiak sorait gyarapították. Az ottani képzésben részt vett, később fontos pozíciókat betöltő értelmiségiek (mint George F. Kennan), a nemzetközi jog területéről a geopolitika és a fegyveres konfliktusok tanulmányozása felé fordították az amerikai külpolitikai gondolkodás figyelmét.

Habár Sumner Welles külügyminiszter-helyettes attól tartott, hogy az amerikai beavatkozásra a közvélemény ellenkezése miatt túl későn kerül sor, a tervezőcsoport a háborúba történő belépést eredetileg csak a szövetségesek közelgő veresége esetén tartotta elképzelhetőnek. A CFR szakértőinek a gondolatai sokkal inkább a kompromisszumos béke és a kontinentális gazdasági integrációs szervezetek létrehozása, nem pedig a globális fegyveres dominancia megszerzése körül forogtak. Az internacionalizmus és a katonai szupremácia gondolatának az összekapcsolásához a végső lökést a Franciaország felett aratott német győzelem adta meg. Az amerikai elitet a náciok sikere kényszerítette rá a nemzetközi politika természetéről és az Egyesült Államok szerepéről alkotott régi elképzelések felülvizsgálatára. A krízis nem a közvetlen támadástól való félelemben gyökerezett, az amerikaiak tisztában voltak hazájuk előnyös földrajzi adottságaival. A tengelyhatalmak győzelme viszont először szembesítette őket azal a lehetőséggel, hogy egy másik fél – az európai *Neuordnung* – a szabad érintkezés megszüntetésével a saját kontinensére szoríthatja vissza az Egyesült Államokat.

A CFR a State Department megbízásából 1940 augusztusa és októberére között tanulmányt készített arról a lehetséges önálló térségről, amellyel kereskedve az Egyesült Államok jelentős megrázkódások nélkül vészelheti át az új autarkias hatalmak felemelkedését. A tervezőcsoport a háború *status quo* szerinti lezárását vette alapul, ennek megfelelően a világot a nyugati féltekére, a náci Európára, a Brit Birodalomra és a Távol-Keletre osztotta – a Szovjetuniót annak alacsony külkereskedelme miatt figyelmen kívül hagyta. A kiábrándító konklúzió azonban a német terület önálló képességét értékelte a legmagasabbnak, a nyugati féltekéét pedig a legalacsonyabbnak. Az erre visszavezethető következtetés szerint, ha az Európa feletti német uralom tartós marad, akkor az Egyesült Államok érdekszférájának a gazdasági dominanciája csak a szovjet és a német területen kívüli összes régió egy blokkba tömörítésével biztosítható. Ez szükségszerűen magával vonta a Brit Birodalom védelmét – egy olyan vállalkozást, amely az amerikai közvélemény egyre nagyobb részének a támogatását élvezte. A minisztériumnak 1940. október 19-én átnyújtott memorandum igazi törést jelentett az amerikai külpolitikai gondolkodásban: a „Nagy Terület” kialakítása érdekében az Egyesült Államoknak el kell érnie a nem német világ fölötti gazdasági és katonai szupremáciát.

Japán csatlakozásra bírása azonban kétségesnek tűnt, a távolkeleti állam ugyanis szeptemberben aláírta a háromhatalmi egyezményt, így a tervezők novemberi összejövetelein már a fegyveres erő alkalmazása is felmerült. Konoe Fumimaro japán miniszterelnök a paktum megkötése után felajánlotta, hogy országa elismeri a nyugati féltekén az Egyesült Államok vezető szerepét, ha az viszonzásképp Japán felé Ázsia kapcsán hasonlóan cselekszik – az ajánlat azonban a Rooseveltt-adminisztráció és az amerikai sajtó heves ellenállásába ütközött. Welles Konoe felvetésére azzal replikázott, hogy a békés világrend csak az igazságra és a jogra építhető fel, Lippmann pedig arról írt, hogy az új rend csakis Amerikáé lehet. Wertheim szerint ez az elutasító magatartás arra volt visszavezethető, hogy az amerikai értelmiség felfogásában a világ felosztása megtagadta volna az Egyesült Államoktól az emberiség modern kori történelmében játszott vezető szerep betöltését. A „Nagy Terület” államait összefogó

világszervezet terve is a wilsoni internacionalizmushoz hasonló törekvések továbbélését mutatta. A CFR szakértői abban reménykedtek, hogy a gazdasági szupremácia elvezet majd a katonai fölény megszerzéséhez, a Harmadik Birodalom pedig vagy magától összeomlik, vagy megdönthetővé válik. A békekötés után a kontinensek ismét összeforrhatnak, a világ államait pedig egy valóban globális társulásban lehet majd egyesíteni.

A CFR-en belül addigra azonban az a nézet is meggyökeresedett, hogy a világszervezet megalakítását meg kell előznie a háborús győzelemnek és a valóban globális vezető szerep megszerzésének. 1941 tavaszán Franklin D. Rooseveltt és a politikaformáló elit már úgy látta, hogy az áruk szabad mozgásán, a közös jogi normákon és a katonai támaszpontok hálózatán alapuló brit világrendszer amerikai vezetés alatt történő megőrzése áll az Egyesült Államok érdekében. Az intervencionisták szeme előtt egy háború utáni amerikanizált világ képe lebegett, a megálmodott új szervezetet is a nagyhatalmak számára biztosított előjogokkal kívánták felruházni. A vízió szerint a kollektív biztonság szavatolására a jóindulatú hegemon, az Egyesült Államok ereje lesz majd hivatott, annak hiányában a világ az éppen megtapasztalt káoszba és despotizmusba süllyedne. A kongresszus padsoraiból 1941-ben elhangzó beszédek már erről az alapról bírálták a Nemzetek Szövetségébe való belépés elmulasztását. A japán támadás és a német hadüzenet csupán meggyorsította azt a folyamatot, amelyet a tervezők a tengelyhatalmak elleni hosszú hidegháborúként képzeltek el. Az amerikai szakértők 1941-ben még nem láthatták, hogy a horizont alatt megbúvó Szovjetunió tölti majd be az amerikai „liberális világrend” kontinensméretű ellenségének a szerepét.

Wertheim monográfiája a Kína felemelkedésével várhatóan egyre inkább átpolitizálódó téma ellenére is fontos, tudományos alapossággal megírt munka. A kötet nemcsak az amerikai hadba lépésnek és az ENSZ megszületésének az intellektuális előzményeibe enged bepillantást, hanem segítséget nyújthat a liberális világrend kérdése körül napjainkban az Egyesült Államokban folyó viták jobb megértéséhez is.

Lajkó Ádám

Irodalomjegyzék

Mearsheimer, Walt (2018). *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven, CT: Yale University Press.

Walt, Stephen M. (2018). *Hell of Good Intentions. America's Foreign Policy Elite and the Decline of U. S. Primacy*. New York, NY: Macmillan.